

Hinduizmus vagy bráhmanizmus

A hinduizmus a legsokrétűbb világvallás, amely az emberiség szinte valamennyi vallási megjelenési formáját – a természeti istenségek imádatától a politeizmuson át a filozófiailag is igényes monoteizmusig, valamint a világ egészét uraló törvény (dharma) hitéig – tartalmazza. A hinduizmus szorosan kötődik a társadalmi rendhez (kaszttrendszer), és jellegzetes áldozati rítusokat követel meg. Nem ír elő általánosan kötelező metafizikai vagy vallási szemléletet, hanem az erkölcsileg is értelmezett világtörvény érvényesülését hangsúlyozza. Jellemző eleme a karma-tan, a viszonzás – jutalmazás és megtorlás – alapuló kiegyenlítő okság gondolata, amelyhez szorosan hozzátartozik az újjaszületések és a világkorszakok (juga) körforgásának eszméje.

Az élet kereke

A konáraki Fekete Pagoda részlete

A kerék a hinduizmusban a világmindenség működésének központi szimbóluma. Megtestesíti a születés és a halál, a keletkezés, érés, pusztulás, feloldódás és az újrakeletkezés minden élő meghatározó kozmikus körforgását. A kerék egyben jelképe a négy hindu világkorszak (juga) körforgásának is, amelyet minden világ végigjár, míg végül sötétségbe merül és újrakeletkezik. A kerék forgása a kozmikus történések folyamatosságát és változhatatlanságát szimbolizálja. A hinduizmusban a bölcsesség betekintést jelent a világmindenség e szakadatlan periodikus váltakozásába, amelyet valamiképpen biológiai történelemnek tekintenek.

A konáraki Naptemplom hatalmas napszekeret formál. Ez a forma eredetileg a védikus napisten, Szúrja tiszteletére vezethető vissza, akit a kozmikus ciklusok egyik alakítójaként a napszeker kormányosának tartottak.

A HINDUIZMUS FOGALMA ÉS SAJÁTOSSÁGAI

Az „örök vallás”

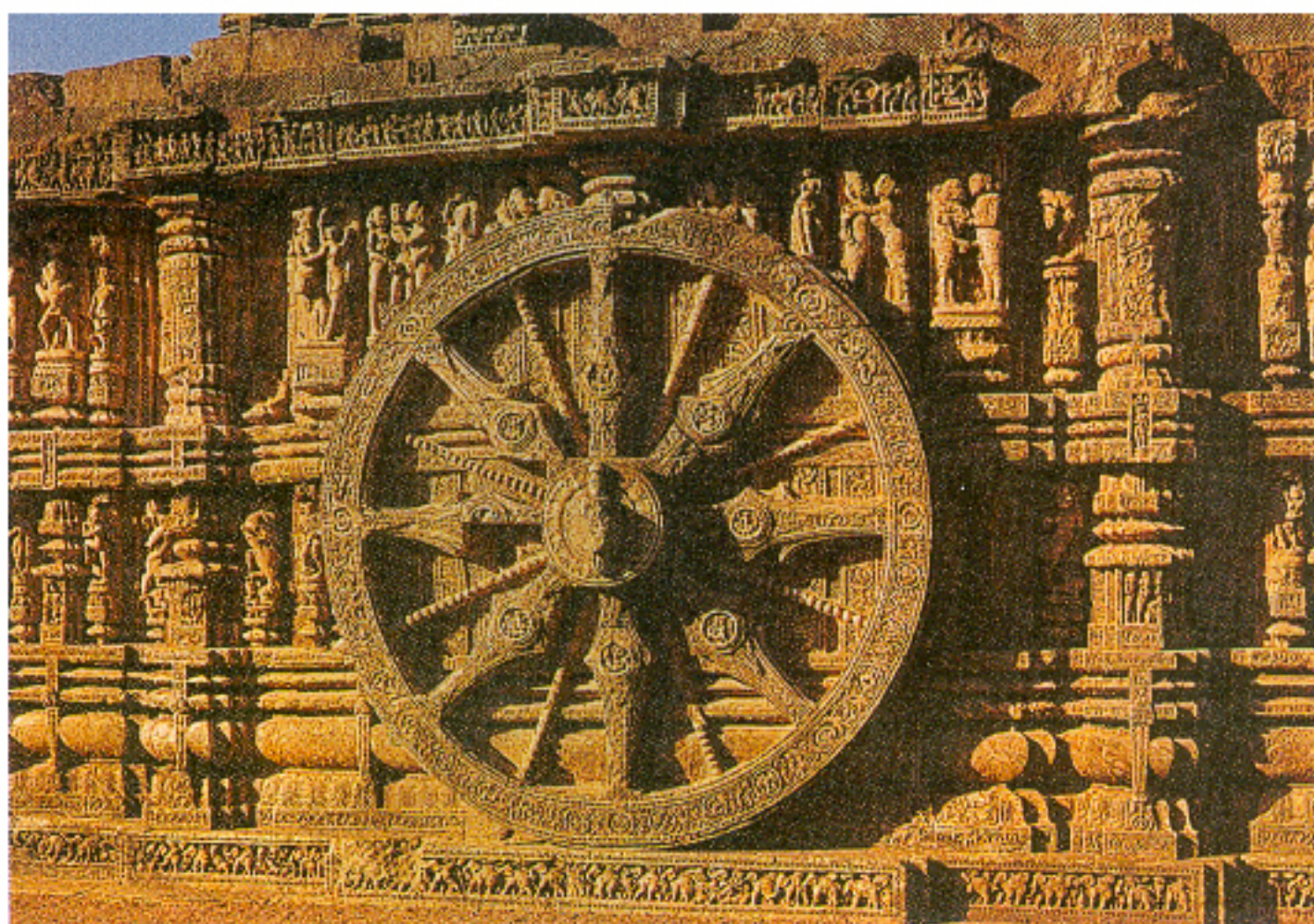
India őshonos vallását bráhmanizmusnak vagy hinduizmusnak nevezzük. A két fogalmat manapság már szinonimaként használjuk, noha különböző eredetűek. A „bráhmanizmus” a vallás önelnevezése; a szó az indiai papi kaszt, a bráhmanok nevéből származtatható, és általában azokat az indiaiakat jelöli, akik a bráhmanokat elfogadják és tanaikat vallásuknak tekintik. A „hinduizmus” szó idegen eredetű megjelölés, amelyet az Indiát meghódító muszlimok alkottak az Indus folyó nevéből, azokat az indiaiakat jelölve, akik nem lettek muszlimokká. „Bráhmanizmusról” nagyjából Kr. e. 1000-tól beszélhetünk, amióta a papi bráhman kaszt monopolhelyezettel bír. A „hinduizmus” még régebbre, az őseredeti óindiai vallásra vezethető vissza, amely lényegében természetimádat volt, később pedig a bráhmanok kasztja átalakította és rendszerezte.

A hinduizmus sokarcúsága a vallási és a társadalmi életben egyaránt megnyilvánul. E rendkívül kreatív és változékony vallást nem egy alapító személye vagy egy szent könyv fogja össze, hanem az ókortól egészen napjainkig tartó folyamatos fejlődés. A hinduk ezért is nevezik hitüket „örök vallásnak” (szanátana-dharmának), amelynek sajátos vonása, hogy koronként bölcs férfiak és vallási tanítók lépnek fel, akik más-más formában hirdetik a tanokat.

Helmuth von Glasenapp, a neves indológus a

hinduizmus három sajátosságát nevezi meg: a hinduizmus „keletkezett” és nem alapított vallás, nincs szilárdan körvonalazott dogmatikája, és sajátosan indiai jelenség. A hinduk az állandóan megújuló világ örökkévalóságában hisznek; ezért nem is létezik számukra sem abszolút világkezdő, sem pedig a megváltás történelmileg egyszeri folyamata. Nem állítanak egy bizonyos kinyilatkoztató személyt a középpontba, ezért a különböző gondolatrendszerek és kultuszok elvileg egymással egyenrangúak és egyformán igazak. Mivel a hinduizmus nem ismer általánosan elfogadott dogmákat, meghatározott hitet sem ír elő. A hívő választhat magának személyes teremtő istent vagy éppen személytelen világtörvényt. Ugyanígy sokféle eszköze van az üdvösség elnyerésének is. Mindazonáltal a hit nem teljesen tetszőleges, hanem bizonyos nézetek köré épül: általánosan elfogadják, hogy a világegyetem rendezett egész, amely felett egy világtörvény (dharma) uralkodik; e rend földi reprezentációjának tekintik a szigorúan hierarchikus kasztrendszert a maga tisztasági törvényeivel; hisznek a kozmikus körforgásban és a világkorszakokban (kalpa), amelyek során a világ elpusztul és újrakeletkezik; továbbá általánosan elfogadottnak számít az a feltevés, hogy a természetben uralkodó világrend egyúttal erkölcsi rendként is érvényesül.

A hinduizmus sajátosan indiai vallás, amely a saját kultúrkörön kívül tulajdonképpen nem folytat missziós tevékenységet. Hátsó-Indiában és Indonéziában jelentkeztek ugyan misz-

A KORAI SZERZETESI BUDDHIZMUS TANÍTÁSA

A szerzetesek buddhizmusa (sangha)

A buddhista közösség legfontosabb megkülönböztetése szerzetesek és világiak elkülönítése. A közösségben vagy remeteségben élő szerzetesek alkotják a mozgalom magját, amelyet „sanghának” (szanszkrit: sangha) hívnak. Ez a közösség a buddhizmus történetében és regionálisan is különböző erejű volt. Így például Kínában a szerzetesek és apácák száma a Kr. u. 450-ben számlált 77 258-ról Kr. u. 525-ig 2 millióra nőtt; volt idő, amikor Tibetben minden harmadik férfi buddhista kolostorban élt.

A szerzetesek magukat tekintik az „igazi buddhistáknak”. Eredeti tanuk, a hínájána szerzetesi szabályai szigorú önfegyelmet, tisztasági parancsolatokat és az érzéki életre és annak kísértéseire vonatkozó intéseket tartalmaznak. A kolostori szabályok neve „vinaja” (eredete a „vi-najati”, azaz „elvezet”, mármint a rossztól a fegyelemhez). A szabályokat korán kodifikálták, és már írásos feljegyzésüket megelőzően is idézték őket a gyűléseken.

A vinaja három eszményt ismer: szegénység, szüzesség és békeszeretet. A szerzetes minden tulajdona egy alamizsnagyűjtő tálka, egy varrótű, egy rózsafüzér, egy borotva és egy ivóvízszűrő. A szerzetesek kezdetben vándorszerzetesekként az „otthonalanság” eszményének kötelezték el magukat, e szigor azonban később a kolostorok megjelenésével felazult. Mivel a pénztulajdon is tiltott volt, az élelemszerzés kizárólag koldulással történhetett. Az volt a szabály, hogy szegényektől és gazdagoktól egyaránt kell koldulni, senkit sem szabad előnyben részesíteni. A hínájána a koldulásban az önfegyelem iskoláját látta, a mahájána ellenben később az altruisztikus oldalt, a szeretetet és az együttérzést emelte ki. A koldulást ma már csak a japán zen-szerzetesek egy része gyakorolja, de ők sem maguknak, hanem kizárólag jótékony célokra koldulnak. A szüzességi szabályok meghatározták a szerzetesek nőikkel szembeni viselkedését. A vágyat és a szexualitást mint a feszültség feloldásának útját egyaránt el kellett nyomni, mivel belső békéje elérése érdekében a szerzetes csak a meditációs technikákat követhette. Később azonban voltak nős szerzetesek is.

A békeszeretet eszményében a buddhizmus nagyfokú hasonlóságot mutat az Indiában

ugyanekkor fellépő dzsainizmussal. A dzsainák és a buddhisták ezzel kapcsolatban ugyanazt a két alapelvet képviselik: 1. hisznek minden élőlény rokonságában, és azt tanítják, hogy bármely élőlény lehet újrászületett ember (ez a hindu szemlélet radikalizálása); és 2. Buddha mondatából, miszerint „minden, amivel csak találkozom, én magam vagyok”, azt az elvet vezetik le, hogy senki se bántson másokat, mert mindenki meg akarja őrizni magát, tehát úgy kell együttérzést tanúsítani más élőlények iránt, „mintha ők én lennének”. Mindkét tanításnak erős humanizáló hatása volt az ázsiai világban. Békeszeretete miatt a buddhizmus korai időszakában komoly politikai támogatást és általános jóindulatot élvezett, ugyanakkor a buddhizmusból napjainkban is ismerjük a világi és politikai hatalommal való összefonódást, a vallás belebonyolódását a világi erőszakba.

A korai buddhizmus fő irányzatai és iskolái

Gótama halála után három zsinat igyekezett rögzíteni a Mester tanításait. Már korán szakadás támadt a théravádák, a „vének tanításának” követői, akik lényegében a szigorúbb hínájána buddhizmust fogalmazták meg, és a mahásanghikák, a „nagy gyülekezet” követői között, akik jóval liberálisabbak voltak, és a későbbi mahájána buddhizmust készítették elő.

A hínájána „régibőlcsességtana” mellett kialakult a mahájána „újbólcsességtana” a maga buddhákba és bódhiszattákba mint felsőbbrendű lényekbe vetett hitével, tovább-

Kuan-jin bódhiszatta imádása

A bódhiszattának szentelt Puto Shan hegyszigeten, Ningpo (Ningbo) közelében, Kína

Szerzetesi egyház lévén a buddhizmus nem ismer gyülekezeti istentiszteletet. A kolostori és templomi eseményeket a szutták (szútrák) közös recitálása (naponta többször) és szobrok imádása határozza meg. A néphittel ellentétben a világkorszakok Buddháinak, a bódhiszattáknak, a gyógyító Buddháknak, a bűnbocsátó Buddháknak stb. a figurális ábrázolásai nem transzcendensnek képzeltek isteni lényeket jelenítenek meg, hanem szellemi-kozmikus erőket és elveket szimbolizálnak, amelyek segítik és támogatják a meditáló embert, saját magáról mindeztől az elmélyülés tárgyára irányítva az összpontosítást. A különféle nemzeti-kulturális alakokat öltő néphit azonban a Buddha-erő számos emanációjának istenítéséhez és egy buddhista panteon kialakulásához vezetett, ami a szerzetesi egyház rituális gyakorlatára is nagy hatással volt. Példa erre Avalókitésvara bódhiszatta átalakulása a segítő és kegyes Kuan-jin (Guanyin) istennővé Kínában a 6. és 10. század között; az országban a mai napig ő a legnépszerűbb buddhista népi istenség.)

Eredet: ősi vallás és őskultusz

Kína, Japán és Korea archaikus ősvallásai számos hasonlóságot mutatnak: közös bennük az őskultusz, a sámánizmus és a földművelési varázslás. Központi gondolatuk, hogy az alacsonyabb rangú lélek a halál után is kapcsolatban marad a testtel, vagy annak közelében tartózkodik, és démonként vagy kísértetként képes visszatérni és az élőknek ártani, hacsak áldozati adományokkal és tiszteletteljes megemlékezéssel meg nem enyhítik.

Ezek az elképzelések szorosan összefüggnek a létfontosságú földműveléssel. A földet letelepedett és helyhez kötött ültetvényesek művelték, akiknek az élete a természeti erőktől és a vegetációs ciklusoktól függött, amelyeket viszont varázslattal és rituálékkal kellett kedvezően befolyásolni, illetve uralni. Az időjósítás és a geomantia döntő szerepet játszott, a visszatérő ciklusokat pedig visszatérő kultikus cselekedetekkel – Japánban főleg kultikus drámával (nó-színház) – kísérték.

Az emberek mágikus erő birtoklására törekedtek, mivel azt tekintették a különleges és erőteljes emberi teljesítmények okának. A természeti erők felett (képviselőleg) a sámánok, illetve később a főpapi funkciókat ellátó császárok rendelkeztek. A japán császár (tennó) újév éjjelén a mai napig imát intéz a négy világtáj felé, hogy helyreállítsa az univerzum rendjét, és biztosítsa a következő év kedvező menetét. A kínai és japán császárok hagyományos hatalma tehát elsősorban nem

politikai, hanem „etikai” eredetű hatalom, ők lévén a kozmikus rend fenntartói.

Mivel a sintoizmus elgondolása szerint a világ és az ember egyaránt az istenek szexuális egyesüléséből keletkezik, az istenek, az emberek és a természeti erők vagy a világ nem lényegileg, hanem csupán hatalmuk mértéke szerint különböznek egymástól. Ezért a japán újév éjszakájának földművelési mágiájában – az emberek beavatkozásának köszönhetően – megszűnik az idő, és újból helyreáll a kozmosz. Az őskultusz regionálisan akár nagyon különböző rítusai is közvetlen sikereket céloznak meg: a veszélyeket el kell hárítani, a szerencsét és boldogulást biztosítani kell, a betegeket meg kell gyógyítani. Az ételáldozatokkal az elhunyt (az őst) árnyékszerű létének jóindulatát nyerik el, nevére vissza-visszatérő rítusokkal emlékeznek meg; így elevenítik fel és újítják meg újra és újra az őshöz fűződő köteléket a kultikus étkezések során. A japánok úgy tartják, hogy az ősök télen a hegyekben laknak, tavasszal lejönnek a rizsföldekre és őrzik a termést, majd miután megkapták az áldozatot, ismét visszatérnek a hegyekbe.

A sintó fogalma és mítoszai

A sintoizmust animisztikus természetvallásként jellemezhetjük. Az elnevezés szó szerinti jelentése „az istenek útja”, de csak a Kr. u. 6. században kezdték az eredeti japán vallásra alkalmazni, hogy specifikusan japán hitként elhatárolják a Japánba behatoló buddhizmustól, „a Buddha útjától”. A sintoizmus a japán életérzés alapjaként mélyen az ország nemzeti identitásában gyökerezik.

Japán vallásai

A sintoizmus, Japán őshonos vallása animisztikus természetvallásnak mondható, amely a maga esztétizáló természetiszteletével, kiemelkedő események, emberek és cselekedetek csodálatával, az Amateraszu Napistennőről és az istennő leszármazottjának tekintett császárról szóló eredetmítoszaival, továbbá őst- és lélekkultuszával a mai napig meghatározza a japánok gondolkodásmódját. A pragmatikusan a mindennapi élet szükségleteiben gyökerező sintoizmus igen változatos szerepet játszott Japán történelmében, főként azért, mert nem tartja fontosnak a dogmákat, és mert nagyon sokféle változatban él. Állami kultusként 1868 és 1945 között a japán politika egyik meghatározó tényezője volt. A buddhizmus a 6. századtól kezdve terjedt el Japánban, és meglehetősen sajátos átalakuláson ment keresztül, sokszorosan összeolvadva a japán gondolkodással. A mai japán buddhizmus a világbéke-mozgalom fontos szereplője.

Sintó ceremónia

Papok áldozati ceremónia közben Isze szentélyénél

Isze szentélye Japán sintoista nemzeti szent helye, amelyet Amateraszu Napistennőnek szenteltek. A cédrusligetben fekvő létesítmény belső szentélyében őrzik a nyolcszögletű tükröt, a „tisztaszív ősforrását”. Mivel minden nemzedék újra akarja építeni a szent helyet, ezért a létesítmény hatvanöt épületét húszente lebontják és – ahogy a rituális tárgyakat – újraemelik. A hagyomány szerint Amateraszu Napistennő maga fejezte ki azt a kívánságát, hogy Iszében, az „isteni szelek földjén” akar élni, és a kultikus létesítmény építőt ő maga irányította az építkezés során. Az Iszében és Idzumóban található főszentélyek felépítése azt mutatja, hogy modelljük a hagyományos japán lakóház.

a *Biblia* régebbi részeiben még nem találhatók meg. Mindezek az elképzelések azonban mégis Isten Mózeshez intézett szavaira vezethetők vissza, miszerint azokat, akik vétkeznek ellene, „kitörli könyvéből” (Kiv 32,33). A zsidóság tisztában van azokkal a nehézségekkel, amelyek abból adódnak, hogy az igazak üdvözüléséről sokféle elképzelés létezik – ilyenek a Paradicsom, a Messiás eljövetele, illetve élet az ő országában, a holtak feltámadása, vagy jutalom a földi életben.

A zsidóságnál mindehhez lényegi elemként társul az élet az Ígéret Földjén. A földi élet során elkövetett tettek igazságos jutalmazásának és büntetésének az eszménye olyan remény, amelynek megannyi földi tapasztalat ellentmond, például az, hogy míg az igaz ember szenved, a bűnösnek jól megy a sora. A remény abból a bizonyosságból táplálkozik, hogy Isten megvizsgálja a szíveket; a zsidóság ugyanakkor a világban „szenvetű igazak” gondolatát is elfogadja.

Túlvilág és feltámadás

A halál utáni túlvilági életbe – az Isten és az igaz ember közti mindig tartó kapcsolatba – vetett hit fokozatosan fejlődött ki. A korai zsidó irodalom nem ismeri a túlvilági várakozások rendszerezését vagy dogmatizálását, és azt sem tárgyalja, hogy a feltámadás milyen mértékben vonatkozik a testre. A feltámadás gondolata összekapcsolódik a Messiás országában való részesülés gondolatával; ahol ezt „materiálisan” értelmezték, mondjuk életként az Ígéret Földjén, ott hittek a testi feltámadásban. A mértékletesebb irányzatok a feltámadottak lelki örömeire összpontosítanak.

Vitatott kérdés az is, hogy minden ember feltámad-e, vagy a bűnösök és elkárhozottak esetleg mégsem. A *Biblia* erre vonatkozó szöveghelyei nem egységesek, a zsidóság mindazonáltal eredetileg nem ismer kettőstermészet-tant vagy kettős predesztinációt. A farizeusok csak az igazak feltámadásában hisznek, és a Talmud meg is nevezi azokat a csoportokat, amelyek nem részesülnek a feltámadásban: a gőgösök és tudatlanok, a vízözön nemzedéke, Kórah és társai, valamint bizonyos egyének. A rabbinikus irodalomban találkozhatunk azzal a gondolattal, miszerint nem támad fel, aki tagadja a feltámadást.

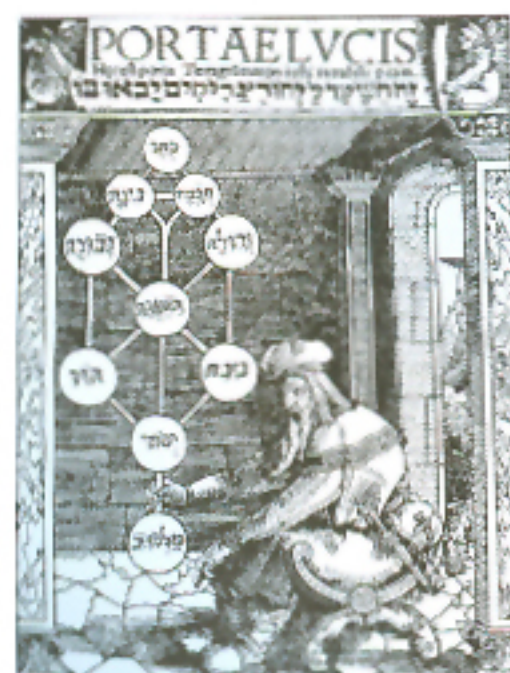
ESZKATOLÓGIA ÉS MESSIÁS-VÁRÁS

A megváltás reménye

Az eszkatológia és a messianizmus a judaizmusban szorosan összefügg, még ha nem esnek is szükségképpen egybe. Az eszkatológiát az a gondolat határozza meg, hogy Isten az Első és az Utolsó, vagyis a történelem a teremtés és a beteljesedés között zajlik. Isten Izrael népét kivezette a szolgaságból, végigvezette a történelmen, és elvezeti a megváltáshoz is. A judaizmus *par excellence* történeti vallás: a történelem Isten vezetésével üdv-történétté lesz. Így a zsidóság (ellentétben a kereszténységgel) nem választja el a profán történelmet az üdv-történétől. Istennek mint Elsőnek a megismeréséből fakad az Istenbe mint Utolsóba vetett remény.

A Messiásról szóló tan a remény zsidó vallásának a középpontjában áll. A hit adja az erőt a reményhez, és a hívő zsidót egyenesen a „remélő emberként” határozhatjuk meg. Nehézségeket okoz annak a kérdésnek az eldöntése, hogy mely történelmi pillanatban „köszönt be” a messiási korszak. A Messiás eljövetele és az emberek erre való felkészültsége közötti viszony a zsidó gondolkodókat minden időben foglalkoztatta, a 20. században különösen Ernst Blochot, Walter Benjamint és Gerschom Scholemet.

Shmarjahu Talmon nyomán a zsidó gondolkodásban különbséget tehetünk a „restaurációs messianizmus” és az „utópikus messianizmus” között; az előbbi valamilyen „aranykort” tekint mérvadónak Izrael történelmének kezdetéről, például Dávid király birodalmát, míg az utóbbi a béke, a szeretet és igazságosság olyan egyetemes birodalmának megalakulását reméli, amely a történelemben ismeretlen vonásokat mutat majd. Ismeretes azonban e két felfogás ötvözete is, ilyen a „béke eljövendő fejedelmének” a gondolata. A restaurációs messianizmus a 19. század óta leginkább a cionizmusban és az Izrael Állam Mozgalomban, míg az utópikus messianizmus elsősorban a szocializmus és a kommunizmus különféle, markáns üdvösségi vonásokat hordozó változataiban öltött alakot (részben már Karl Marxnál, ám leginkább Lev Trockijnál, Rosa Luxemburnál, Gustav Landauernél, Kurt Eisnernél, Ernst Blochnál stb). A *Biblia* kijelentéseire támaszkodó messianizmus a *Biblia* utáni judaizmus egyik fontos pillére. A talmudi hagyomány két Messiás-alakot

Szefirotikus fa (kabbala)

Paulus Ricius *Porta Lucis* című munkájából, fametszet, Augsburg, 1516

A kabbala a 13. század óta a zsidó misztika megjelölése, amelynek célja a misztikus egyesülés Istennel, a végső titkok szellemi felismerése. A kabbala betűk és számok segítségével a *Biblia* minden mondatában és jelében rejtett értelem után kutat. Középpontjában a világ tíz szférájáról (szefirot) szóló tanítás áll, amelyeket gyakran fa vagy ember formájában ábrázolnak. A szefirotikus fa tíz szférája a kabbalában a tíz összegző vagy teremtői potencia, illetve (a „Báhir” című kabbalisztikus műben) Isten tíz kiárasztott hatóerejének a jelképe, amelyek kölcsönhatása meghatározott elrendeződésben minden világi történetet megszab, de Izrael népének hite és a Tóra iránti engedelmissége által befolyásolható.

Löw rabbi sírköve a prágai régi zsidó temetőben

